

Moslimlanden en internationale instrumenten inzake mensenrechten

Matthias E. Storme

Uit: W. & S. van Rooy (red.) *De islam. Kritische essays over een politieke religie*, uitg. ASP 2010, p. 643-659.

1. Vraagstelling en inleidende opmerkingen

(1) In het Westen is er een lange traditie aan documenten in juridische vorm die beogen vrijheden, rechten en waarborgen toe te kennen aan burgers, onderdanen of personen in het algemeen en daarmee ook de politieke en vergelijkbare machten in te perken. Al zijn er ook oudere documenten, de bekendste vinden we vanaf de dertiende eeuw: de Magna Charta uit 1215, de Gouden Bul in Hongarije (1222), het Charter van Kortenberg uit 1312, gevolgd door de Blijde Inkomst van Brabant. In verband met de ontwikkeling van de godsdienstvrijheid is er de Vrede van Augsburg (1555) en de Pacificatie van Gent (1576). Verder vinden we bijvoorbeeld de *English Bill of Rights* (1689, ook het jaar van John Locke's Letter on Toleration¹), de *Virginia Declaration of Rights* van 1776, de Franse *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* van 1789 en de Amerikaanse *Bill of Rights* van 1791, de Staatsregeling voor het Bataafse Volk van 1791, of de Belgische Grondwet van 1831. Hoewel sommige van deze documenten een uitzonderlijk belang hebben omdat ze bepaalde vrijheden voor het eerst erkennen of radicaliseerden, gaat het slechts om de spreekwoordelijke topjes van de ijsbergen, om herkenningspunten in een grotere massa aan documenten (vaak 'charters') die ofwel territoriaal ofwel inhoudelijk een beperktere gelding hadden. Fundamentele rechten en vrijheden spelen al eeuwenlang een belangrijke rol in de westerse landen; wel kan men zeggen dat zaken zoals de godsdienstvrijheid en de idee van gelijke rechten voor iedereen relatief, recente verworvenheden zijn.

Heden ten dage vindt die traditie vooral uitdrukking in catalogi van rechten en vrijheden in enerzijds nationale grondwetten en anderzijds internationale verdragen en verklaringen, zoals bijvoorbeeld de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948 (UVRM), het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM) uit 1950, of het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (BuPo-verdrag).

(2) Daarnaast heeft in het Westen de christelijke kerk zichzelf al vanaf de eerste tijden gezien als een instelling die niet in de plaats kan treden van de politieke instellingen ("geef aan Caesar wat aan Caesar toekomt ..."²), maar wel een eigen bevoegdheidssfeer heeft en bovendien in haar activiteiten ook handelt volgens rechtsregels (die ten dele eigen zijn, ten dele die van de landen waarin men werkzaam is - cfr. *Ecclesia vivit lege romana*). De kerk heeft de religie die ze verkondigt evenwel nooit beschouwd als een rechtssysteem, wat toch duidelijk anders ligt bij de joodse religie en de islam, zelfs indien men de nodige nuances in acht neemt. De islam wordt door de eigen aanhangers alvast zeer vaak gekwalificeerd als recht zowel als geloof als politiek: *Al-islam dîn wa dawla*: de islam is zowel *Dîn* (dat betekent

¹ J. Locke, *Een brief over tolerantie*, in de vertaling van I. Bocken (2004) bij Damon Budel.

² *Mat. XXII*, 21 v.

zowel geloof als recht) als *Dawla* (bestuur, politiek).³ Waar er terminologisch nog een onderscheid wordt gemaakt tussen religie en politiek, wordt dat zelfs niet gemaakt tussen recht en religie: in de islam gaat het op de eerste plaats om een rechtssysteem, een goddelijke wet of ‘weg’ (sharia), afgeleid uit de levenswandel of ‘weg’ (soenna) van de profeet Mohammed.⁴

(3) In deze bijdrage wil ik het hebben over de reactie in de islamitische wereld op de genoemde internationale verdragen en verklaringen inzake fundamentele rechten en vrijheden - vaak verkort benoemd met de term ‘Rechten van de Mens’. Ze beoogt dus helemaal niet om het thema ‘islam en mensenrechten’ in zijn geheel te bespreken. Op de eerste plaats gaat het in deze bijdrage niet over ‘de islam’ maar om de reacties van de belangrijkste moslimstaten als dusdanig - of nog correcter: regeringen - of van de door hen opgerichte internationale gouvernementele organisaties; bijkomstig ook van enkele niet-gouvernementele organisaties, maar dan als historische achtergrondinformatie. Ten tweede heb ik het over officiële verklaringen van die regeringen, niet over allerhande andere. Ten derde heb ik het niet over de realiteit op het terrein, die in die landen (maar niet alleen daar natuurlijk) veel minder rooskleurig is dan op papier⁵. Al handelt deze bijdrage dus niet over de concrete schendingen op het terrein, en behandelt ze in zekere zin enkel maar het officiële ‘discours’, toch valt ook daaruit m.i. wel een en ander te leren.

(4) Een laatste inleidende opmerking: hoewel deze bijdrage dus welbewust niet handelt over ‘de islam (en mensenrechten)’, wil ik me wel verzetten tegen de politiek correcte slogan dat ‘de islam’ niet bestaat. Dit impliceert natuurlijk niet dat men elke moslim kan gelijkstellen met ‘de islam’. Er zijn vanzelfsprekend vele stromingen binnen de islam, maar er is manifest een gemeenschappelijk bestand voor alle stromingen die elkaar als islamitisch erkennen. Op 13 juli 2005 werd door de leiders van omzeggens alle islamitische scholen, soennitische zowel als sjiitische, verenigd in een islamitisch wereldcongres in Amman, een *Boodschap van Amman*⁶ uitgegeven waarin zij elkaar (met name acht strekkingen, vier soennitische en vier andere) wederzijds erkennen als islamitisch en enkele gemeenschappelijke beginselen in herinnering brachten. Tegelijk werd het eenieder verboden om een andere leer te ontwikkelen

³ Dit is ook manifest de dominante opvatting. Op individuele andersluidende stemmen na vinden we een afwijkende school eigenlijk enkel in de theologische school van Ankara, die recent een meer hermeneutische theologie heeft ontwikkeld, die de universaliteit van de basisprincipes van de Koran onderscheidt van de historiciteit van de concrete vorm ervan - wat een essentiële breuk betekent met het traditionele begrip van de Koran; en verder ook een duidelijker onderscheid maakt tussen theologie (*ilahiyat*, van ilah = god) en religieus recht (*sharia*). Zie voor een overzicht van die nieuwe Turkse theologie F. Körner (2005), ‘Revisionist Koran Hermeneutics in Contemporary University Theology’, in *Rethinking Islam*, Ergon Würzburg.

⁴ De islam ontwikkelde natuurlijk ook een uitgewerkte theologie, een leer over God en zijn eigenschappen, maar die is steeds beschouwd als een zaak van specialisten alleen en niet voor de gewone gelovige. Een driedeling die ook ontwikkeld werd is die van dogmatiek (*'aqa'id*; ook *akida* of geloof), bestudeerd in de geloofsleer (*'ilm al-kalâm*), de ethiek (*akhlaq*), bestudeerd in de leer van de deugden (*'ilm al-'akhlaq*), en het recht in de zin van praktisch handelen (*ahkam*), bestudeerd in de juridische plichtenleer (*'ilm al-fiqh*).

⁵ Om een beeld te krijgen van de concrete toestand inzake mensenrechten in de afzonderlijke landen kan men onder meer de jaarlijkse landenrapporten raadplegen van Human Rights Watch, te vinden op <http://www.hrw.org/world-report-2010> en <http://www.hrw.org/en/node/79288>, of van Amnesty International, bijvoorbeeld op <http://www.amnesty.de/umleitung/2005/deu03/006?lang=de%26mimetype%3dtext%2fhtml>. Voor wie oordeelt dat de ontwikkeling van welvaart en welzijn belangrijker is dan de fundamentele vrijheden, verwijs ik gaarne voor concrete gegevens naar de respectieve *Human Development Reports* gepubliceerd door de UNDP, in het bijzonder de *Arab Development Reports*

(http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportSearch?y=*&c=r%3AArab+States&t=*&lang=en&k=&orderby=year) naast andere (er zijn immers een hele reeks moslimlanden die niet Arabisch zijn).

⁶ Zie <http://ammanmessage.com/index.php?lang=en> en http://theamericanmuslim.org/tam.php/features/articles/statement_of_the_international_islamic_conference_in_a_mman/.

dan een van de acht erkende. In die zin is er wel degelijk een brede consensus binnen de islamitische wereld over wie en wat binnen en buiten de islam valt. Ook zal elke fatwa (advies van een schriftgeleerde) beginnen met de formule “*hukm al-islam ...*” (“het oordeel van de islam luidt dat ...”).

2. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het BuPo-Verdrag.

(5) Na de Tweede Wereldoorlog werd de Organisatie van de Verenigde Naties opgericht waarvan het handvest (charter) het geloof in fundamentele mensenrechten en in de waardigheid van elke persoon bevestigt. Op voorstel van een reeks niet-gouvernementele organisaties nam het secretariaat van de UNO het initiatief om een internationale verklaring van mensenrechten op te stellen. Deze werd na uitvoerige debatten met een grote meerderheid van landen aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN op 10 december 1948 als ‘Universele Verklaring van de Rechten van de Mens’.

Tijdens de bespreking was er soms heftige kritiek door de afgevaardigden van islamlanden, zoals Egypte en Saoedi-Arabië. Sommige bepalingen waren heel in het bijzonder het voorwerp van kritiek, zoals het recht om van godsdienst of geloof te veranderen in art. 18 UVRM, of de gelijkheid van man en vrouw. Bepalingen die gelijkheid vooropstelden werden omgekeerd sterk verdedigd door communistische regimes, die wel kritiek hadden op een aantal fundamentele vrijheden. Het recht om van godsdienst te veranderen was opgenomen op verzoek van Libanon, dat natuurlijk wel enige ervaring had met islamitische regels en sancties tegen ‘apostasie’ of geloofsafvalligheid.

Bij de eindstemming keurden de aanwezige moslimlanden evenwel de tekst toch goed, behalve dan Saoedi-Arabië, dat zich net zoals de Sovjet-Unie onthield, en enkele andere landen. De goedkeuring van een hele reeks landen kwam er overigens enkel maar omdat het om een niet-bindende verklaring ging en niet om een verdrag. Maar al bij al was in 1948 het verzet vanuit de moslimlanden, andere dan Saoedi-Arabië, nauwelijks groter dan elders. Dat veranderde evenwel in latere decennia...

(6) Aangezien de UVRM wel een belangrijke symbolische en politieke waarde had maar nauwelijks juridische waarde, werden vanaf 1954 initiatieven genomen om te komen tot juridisch bindende verdragen, in de eerste plaats over de twee primaire categorieën van mensenrechten, namelijk de burgerlijke en politieke rechten. Dit leidde tot de opstelling van het genoemde Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten, dat uiteindelijk (na 12 jaar voorbereiding) op 16 december 1966 werd aangenomen door de algemene vergadering van de VN, en vervolgens werd opengesteld voor ratificatie door de nationale overheden.⁷

Ook bij de bespreking van het BuPo-verdrag in 1966 werd door moslimlanden geargumenteed tegen de bepaling inzake godsdienstvrijheid en in het bijzonder tegen de vrijheid om van godsdienst te veranderen. Ten gevolge daarvan werd de tekst afgezwakt en spreekt deze enkel nog van de vrijheid de godsdienst van zijn keuze aan te hangen.

(7) In de loop der jaren hebben ook een groot deel der moslimlanden uiteindelijk dit verdrag geratificeerd (in de hele wereld zijn er 166 landen die dat gedaan hebben); dat gebeurde onder meer niet door Maleisië, Saoedi-Arabië en enkele Golfstaten (en evenmin door de VR China).

⁷ Tekst op <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>.

Pakistan ratificeerde het zeer recent (in 2010). De juridische waarde van het BuPO-verdrag is evenwel erg beperkt indien de staten niet ook de bevoegdheid van het VN-Comité erkennen om klachten tegen die staat te bespreken (ook dan zijn de sanctiemogelijkheden nog beperkt). Van de moslimlanden hebben de volgende die bevoegdheid erkend bij klachten door andere staten: Algerije, Bosnië-Herzegovina, Libië, Turkije, Tunesië, enkele voormalige Sovjetrepublieken en kleine landen uit Zwart-Afrika. Enkele daarvan erkennen ook de bevoegdheid bij klachten van individuen. Door de overgrote meerderheid der islamlanden wordt controle dus geweigerd. En dat valt des te meer op omdat er toch 113 (op de 166) landen zijn die dat wel hebben aanvaard⁸ (zij het dat ook de VS dat niet geratificeerd heeft, maar daar is er natuurlijk een zeer sterk uitgebouwde interne rechterlijke controle).

(8) Verder hebben een aantal moslimlanden reserves geformuleerd bij de inhoud van het BuPo-Verdrag⁹, die belangrijke bepalingen ervan uithollen, vaak door de desbetreffende rechten en vrijheden slechts te erkennen binnen de perken van de islamitische sharia. De belangrijkste voorbeelden van dergelijke ‘reserves’ zijn die van Algerije bij art. 23 BuPo (het artikel over de huwelijksvrijheid en de gelijke rechten van man en vrouw in het familierecht); van Bangladesh bij alles wat de gelijkheid van man en vrouw betreft; van Koeweit bij alles wat strijdig zou zijn met het islamitische familierecht (naast andere reserves); van Pakistan dat de voorrang van de sharia en de Pakistaanse grondwet stipuleerde op artikelen 3, 6, 7, 18 en 19 en de voorrang van de Pakistaanse grondwet op art. 12 en 25. Mauritanië verklaarde de sharia voorrang te geven boven de vrijheid van gedachte en godsdienst in art. 18 en de huwelijksvrijheid en gelijkheid van man en vrouw in art. 23. Egypte heeft het wat omfloerster uitgedrukt: bij de goedkeuring heeft het als voorbehoud gesteld dat deze gebeurde ervan uitgaande dat de tekst niet strijdig is met de sharia.¹⁰

(9) Weliswaar werd in 1968 door de Arabische Liga een permanente Arabische Commissie Mensenrechten opgericht (in uitvoering van art. 4 van het Pact van die Liga), die gewerkt heeft aan het verder te bespreken ‘Handvest van grondrechten’, maar inzake concrete schendingen heeft de Liga zich uitsluitend beziggehouden met al dan niet vermeende mensenrechtenschendingen door ...Israël.¹¹

Men kan dan ook vragen stellen bij de politieke wil van de meeste van deze landen (evenals overigens van een reeks landen elders in de wereld buiten Europa en de V.S.) om de genoemde rechten en vrijheden ernstig te nemen. De ratificatie van het BuPo-Verdrag lijkt toch vooral *window dressing* te zijn.

(10) Dat blijkt ook uit de steeds weerkerende pogingen ondernomen door regeringen uit islamitische landen om te komen tot een ‘herziening’ van de UVRM, die veel te eenzijdig ‘joods-christelijk’ zou zijn, en om tegemoet te komen aan islamitische opvattingen. De eis tot herziening werd op regelmatige tijdstippen herhaald in organen van de VN. Vooral Iran is daarin (sedert de islamitische revolutie van 1979) erg bedrijvig.

Zo verklaarde de Iraanse ambassadeur bij de VN, Said Rajaie-Khorassani, in 1982 dat de UVRM niets meer is dan een seculier begripen van de joods-christelijke traditie, en dat ze

⁸ Tekst op <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr-one.htm> en ratificaties op

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&lang=en.

⁹ Veel opvallender nog zijn de reserves bij het Verdrag tegen vrouwendiscriminatie. Zie de bespreking van die reserves door E. Brems (2001), *Human rights: universality and diversity*, Martinus Nijhoff/Kluwer, p. 267 v.

¹⁰ De reserves zijn te lezen op http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en en http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&lang=en.

¹¹ Hafidha Chekir (2005), "La modernisation de la Charte arabe des droits de l'homme", 1. *Jura Gentium*, 1.

dus door moslims niet kan worden toegepast zonder het islamitische recht te schenden: *“Conventions, declarations and resolutions or decisions of international organizations, which were contrary to Islam, had no validity in the Islamic Republic of Iran... The Universal Declaration of Human Rights, which represented secular understanding of the Judeo-Christian tradition, could not be implemented by Muslims and did not accord with the system of values recognized by the Islamic Republic of Iran; his country would therefore not hesitate to violate its provisions, since it had to choose between violating the divine law of the country and violating secular conventions.”*¹²

Op 7 december 1984 werkte hij voor het 3e Comité van de Algemeen vergadering van de VN het standpunt opnieuw uit:

*“In his delegation's view, the concept of human rights was not limited to the Universal Declaration of Human Rights. Man was of divine origin and human dignity could not be reduced to a series of secular norms [...] certain concepts contained in the Universal Declaration of Human Rights needed to be revised. [Iran] recognized no authority or power but that of Almighty God and no legal tradition apart from Islamic law. As his delegation had already stated at the thirty-sixth session of the General Assembly, conventions, declarations and resolutions or decisions of international organizations, which were contrary to Islam had no validity in the Islamic Republic of Iran.[...] The Universal Declaration of Human Rights, which represented a secular understanding of the Judeo-Christian tradition, could not be implemented by Muslims and did not accord with the system of values recognized by the Islamic Republic of Iran; his country would therefore not hesitate to violate its provisions, since it had to choose between violating the divine law of the country and violating secular conventions.”*¹³

Op 17 maart 1998 riep ook de toenmalige voorzitter van de OIC (de Organisatie van de Islamitische Conferentie, de grootste gouvernementele organisatie van moslimlanden met intussen 57 landen als lid¹⁴), de Iraanse buitenlandminister Dr. Kamal Kharazi, op een vergadering van de VN Commissie Mensenrechten in Genève ter viering van de het 50-jarig jubileum van de EVRM, op tot een herziening van de UVRM.¹⁵

De OIC financierde ook een seminarie van de VN in Genève op 9 en 10 november 1988 onder de titel *‘Enriching the Universality of Human Rights: Islamic Perspectives on the Universal Declaration of Human Rights’*; in de openingstoespraak stelde de secretaris-generaal van de OIC, Azeddine Laraki:

“An elite of Muslim experts in the field of sharia and Law are thus being offered the opportunity to present researches which expound the Islamic perspective as to human rights and recall the contribution of Islam to the laying of the foundations of these rights through which Islam aimed at leading people out of the obscurities and into enlightenment, at ensuring dignity in their life and non-submission to anyone but God, and at asserting their freedom and their right to justice and equality on the basis of the

¹² UN A/C.3/37/SR.56, § 5-55, onder meer geciteerd in [http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.2004.NGO.252.en](http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.2004.NGO.252.en) en door David Littman, “Universal Human Rights and Human Rights in Islam”, *Midstream*, February/March 1999, ook op <http://www.dhimmi.org/Islam.html>, en in *National Review*, <http://article.nationalreview.com/267689/human-rights-and-human-wrongs/david-g-littman>.

¹³ Geciteerd uit het proces-verbaal van de VN: UN Doc. A/C.3/39/SR.65, §§ 91-95.

¹⁴ Waaronder bijv. ook Albanië. Bosnië-Herzegovina en Rusland zijn waarnemers.

Zie <http://www.oic-oci.org/home.asp>.

¹⁵ UN summary record E/CN.4/1998/SR.2, § 9.

two sources of Islamic Shari'a: Qur'an and Sunna and on Fiqh jurisprudence, away from politicking, demagogy or reliance on local practices and mores which are subject to variations according to historical legacies."¹⁶

Hieruit blijkt dat het voorgestelde islamitisch perspectief - heel anders dan het discours over 'Aziatische waarden' dat in die tijd evenzeer opgeld maakte¹⁷ - niet het universalisme in twijfel trekt ten gunste van een vorm van cultuurrelativisme, maar integendeel elk cultuurrelativisme verwerpt ten gunste van een absolute waarheidsaanspraak van de eigen traditie, waarbij elke andere als een verduistering van de waarheid wordt beschouwd. Het enige echte recht is het goddelijke recht dat onveranderlijk is, en de vertekende 'westerse' (of Aziatische, Afrikaanse, enzovoort) opvatting van mensenrechten moet daaraan worden aangepast.

(11) Dit standpunt werd publiekelijk gedeeld door de gezagsdragers van sommige andere moslimlanden, waaronder zoals te verwachten ook Saoedi-Arabië¹⁸. Dit alles betekent niet dat deze opvattingen gemeengoed uitmaken in alle moslimlanden. Maar het is nuttig ervan kennis te nemen om een aantal 'officiële' ontwikkelingen te begrijpen, met name de volgende: omdat die pogingen tot herziening weinig succes hadden, beslisten meerdere islamitische en/of Arabische organisaties om dan maar eigen mensenrechtenverklaringen op te stellen die ze als een 'verrijking' van de UVRM voorstelden. Dit bespreken we onder 4 en 5.

3. De Universele Islamitische Verklaring van Mensenrechten

(12) Een eerste 'islamitische' mensenrechtenverklaring met enige weerklink dateert uit 1981, maar ging nog niet uit van regeringen, maar van een privéorganisatie. Het betreft de 'Universal Islamic Declaration of Human Rights' (UIDHR) gepubliceerd door de *Islamic Council of Europe*. Dit is een vrij schimmige privéorganisatie in het Verenigd Koninkrijk waarvan de representativiteit wellicht niet zeer groot is, behalve voor een deel van de Pakistaanse moslims. Uit de analyse van deze tekst kan men wellicht geen verregaande conclusies afleiden over andere moslims dan de auteurs van deze tekst of leden van deze organisatie. De auteur of een van de auteurs was een zekere Salem Azzam, secretaris-generaal van de organisatie. Anderzijds geschiedde de voorstelling van deze verklaring toch op een door de UNESCO georganiseerde bijeenkomst in Parijs op 19 september 1981, waar ze voorgesteld werd door Ahmad Ben Bella van Algerije, Mukhtar Ould Daddah van Mauritanië, Prins Muhammad al-Faisal van Saoedi-Arabië en adviseurs van de toenmalige Pakistaanse president Zia ul-Haq. Bovendien werd ze in 2007 ook gepubliceerd door het Hoog Commissariaat van de VN voor vluchtelingen.¹⁹ En de verklaring wordt ook tot op vandaag nog vrij regelmatig geciteerd in moslimkringen ten bewijze van de

¹⁶ Geciteerd uit het document

[http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.2004.NGO.252.en](http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.2004.NGO.252.en).

¹⁷ Zie hierover onder meer de opstellenbundel van Ole Bruun, Michael Jacobsen e.a. (2000), *Human rights and Asian values: contesting national identities and cultural representations in Asia*, Routledge. Voor een kritiek op het concept, zie onder meer Amartya Sen (1997), *Human Rights and Asian Values, Sixteenth Morgenthau Memorial Lecture on Ethics & Foreign Policy*, Carnegie Council New York, ook op http://www.cceia.org/media/254_sen.pdf.

¹⁸ Interview met koning Fahd van Saoedi-Arabië, geciteerd in Human Rights Watch, 'Empty reforms, Saudi Arabia's New Basic Laws', *Middle East Watch*, mei 1992, p. 2, te vinden via <http://www.hrw.org/reports/1992/saudi/>.

¹⁹ In *Collection of International Instruments and Legal Texts Concerning Refugees and Others of Concern to UNHCR: Regional instruments : Africa, Middle East, Asia, Americas*, United Nations Publications, 2007, p. 1155 v.; eerder in 2. (1998) *The International Journal of Human Rights*, p. 102 v.

mensenrechtenvriendelijkheid van de islam. Om die reden bespreek ik ze hier kort, al zijn de verder besproken teksten formeel een heel stuk representatiever voor de moslimstaten.

(13) De UIDHR beoogt naar eigen zeggen de mensenrechten weer te geven zoals die reeds te vinden zouden zijn binnen de islamitische traditie zelf, in de sharia dus. Het zou het goddelijke recht zijn dat immers de rechten van de mens bepaalt, waardoor ze onvervreemdbaar zouden zijn. Voorafgaand aan een opsomming van die mensenrechten wordt eerst uiteengezet wat de ‘islamitische orde’ inhoudt, die volgens de auteurs moet worden gevestigd. Dan volgen 23 artikelen waarin rechten of beginselen worden uitgewerkt. In deze bijdrage bespaar ik U echter een analyse van die catalogoog. De Verklaring bevat immers *in fine* een regel die alle voorgaande bepalingen volledig uitholt en ertoe leidt dat de tekst van de Verklaring, zelfs indien ze de vorm van een Verdrag zou hebben aangenomen, juridisch waardeloos is. Volgens de finale regel immers zijn alle mensenrechten onderworpen aan de beperkingen die gesteld worden door de sharia (met als doel de rechten van anderen of de vereisten van moraliteit, openbare orde of welzijn van de islamitische oemma).

(14) Bijkomend wordt ook bij een hele reeks aparte vrijheden bepaald dat zij slechts gelden binnen de perken van de sharia (recht op leven, op vrijheid, op geloof en meningsuiting).

Uit andere bepalingen blijkt dat de tekst een legitimatie moet verschaffen aan bepaalde activiteiten van islamitische organisaties waar ook ter wereld (bijv. in art. 14 het recht op organisaties die bevelen wat goed is en verhinderen wat kwaad is).

Dat de tekst in het geheel niets inhoudt, blijkt ook uit art. 12, volgens hetwelk, in de Engelse vertaling “*no one shall be deprived of the rights assured to him by the Law except by its authority and to the extent permitted by it*”.

Opvallend is ook dat de volledige uitholling van de rechten door ze onder de sharia te plaatsen, in de Engelse vertaling van de tekst grotendeels wordt weggemoffeld door zoals in ‘westerse’ verklaringen te spreken over de beperkingen bepaald door de ‘Wet’ (‘Law’) en slechts op één plaats uit te leggen dat met ‘Law’ de sharia wordt bedoeld.

Ook op andere punten wijkt de in het Westen gepubliceerde Engelse vertaling duidelijk af van het Arabische origineel of geeft ze er minstens een misleidende vertaling van.

4. De Verklaring van Caïro

(15) Doen de instrumenten die door de moslimlanden zelf - de overheden dus in tegenstelling tot privéorganisaties - zijn opgesteld of aangenomen, het beter? Voor een grondige studie hiervan zou men van elk van die landen de Grondwet moeten analyseren²⁰ en nagaan welke fundamentele rechten daarin zijn opgenomen, welke beperkingen daarvoor kunnen gelden, en op welke wijze die rechten juridisch afdwingbaar worden gemaakt. Ook is daarmee natuurlijk nog niet zoveel gezegd over de realiteit op het terrein. Een dergelijke analyse levert natuurlijk geen uniform beeld op: er is een reusachtig verschil tussen de constitutionele situatie in bijv. enerzijds een toch grotendeels seculiere staat als Turkije, of een tot voor kort in meerderheid christelijk land als Libanon, of anderzijds Iran of Saoedi-Arabië, met tussenin landen als bijv. Indonesië, Egypte en Syrië. Alvast in de Arabische landen, behoudens Libanon, wordt de sharia overal als grondslag van de staat weergegeven in de Grondwet, maar dat kan ook een soort *window dressing* in andere richting zijn, gericht aan de binnenlandse geestelijkheid

²⁰ De meeste grondwetten vindt men via <http://www.verfassungsvergleich.de/>.

(*Oelemaa*) en door de overheid zelden als een juridische beperking beschouwd. In Iran is de situatie geheel anders, aangezien de werkelijke macht daar bij de *Fuqaha* berust, de raad van hoeders, die alle regels toetst aan hun conformiteit met de islam (het principe van de *Dawla al-Faqih* of leiderschap van de schriftgeleerde), en bij de religieuze politiek.

Maar zoals gezegd is het opzet van deze bijdrage beperkt en beperk ik me hierna tot de mensenrechtenverklaringen die internationaal werden afgekondigd door moslimlanden. Dat betreft enerzijds de Verklaring van Caïro en anderzijds het Arabisch Handvest.

(16) De *Cairo Declaration of Human Rights in Islam* (CDHRI) of Verklaring van Caïro²¹ betreft een mensenrechtenverklaring van reeds genoemde OIC. De verklaring werd goedgekeurd op 5 augustus 1990 door de ministers van buitenlandse zaken van de 45 landen die aanwezig waren (op een totaal van 57 landen). Het gaat dus niet om een document van een of andere privéclub, maar is bij uitstek representatief voor de positie die de moslimlanden in het internationale betoog inzake mensenrechten willen innemen. Eigenlijk vormt ze het antwoord op de UVRM, of nog op het feit dat de moslimlanden er niet in geslaagd zijn een herziening van die Verklaring te bekomen in islamitische zin. De Verklaring van Caïro leert ons hoe de UVRM er zou hebben uitgezien indien men aan die druk had toegegeven. De inhoud en stijl van de tekst verschilt dan ook zeer duidelijk van de stijl van de internationale zowel als Europese instrumenten (die alle min of meer dezelfde stijl en inhoud hebben).

(17) Deze tekst heeft dus een heel andere stijl en soort bepalingen dan de UVRM, zeker in vergelijking met het hierna besproken Handvest dat daar een stuk dichterbij staat. De tekst is veel minder een catalogoog van grondrechten dan een catalogoog van morele principes, doorspekt met religieuze verwijzingen. Wanneer islamitische woordvoerders stellen dat de tekst een ‘verrijking’ vormt van de UVRM, wil ik ze zelfs op bepaalde punten gelijk geven. Sommige bepalingen zouden zelfs in nationale grondwetten niet noodzakelijk misstaan, al zijn ze m.i. niet op hun plaats in een internationale mensenrechtenverklaring. Maar als men de tekst als een geheel neemt, dan merkt men al gauw dat die vanuit het oogpunt van de bescherming van fundamentele rechten en vrijheden juist geen meerwaarde biedt.

Zo worden de belangrijkste afzonderlijke rechten en vrijheden stelselmatig ingeperkt door de sharia als een algemene en ongekwalficeerde beperking (onder meer de vrijheid van meningsuiting, of de vrijheid van beweging en verblijf). In de internationale en Europese verklaringen gaat het telkens om excepties die aan strenge voorwaarden en een noodzakelijkheidstest onderworpen zijn (zie ter vergelijking art. 29 lid 2 UVRM).

Art. 10 van de Verklaring van Caïro stelt verder dat de islam de enige ware onbezoedelde religie is en dat het verboden is iemand te bekeren tot een andere religie of het atheïsme.

Meer algemeen bepaalt art. 24 verder dat alle rechten en vrijheden slechts gelden binnen de perken van de islamitische sharia. En art. 25 voegt eraan toe dat de islamitische sharia de enige referentiebron is voor de uitleg van alle artikelen van deze Verklaring. Kortom, we zijn terug helemaal naar af.

²¹ Tekst in het Frans en Engels op de officiële website op <http://www.oic-oci.org/english/article/human.htm>. De Arabische tekst staat op <http://www1.umn.edu/humanrts/arab/a004.html>. Door de VN in het Frans gepubliceerd op <http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/2848af408d01ec0ac1256609004e770b/756c9c37a4f4262d802568fd00524837?OpenDocument>; in het Engels in *Collection of International Instruments and Legal Texts Concerning Refugees and Others of Concern to UNHCR: Regional instruments : Africa, Middle East, Asia, Americas*, United Nations Publications, 2007, p. 1166 v.

(18) Meer nog: de Verklaring van Caïro is een stuk ‘slechter’ dan de positieve rechtsorde van minstens een deel van de desbetreffende landen. Dit geldt bijv. voor het strafrecht, waar art. 19 van de Verklaring het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel vervangen heeft door de regel dat er geen misdaad of straf is anders dan bepaald in de sharia, terwijl het strafrecht in vele landen al een stuk meer seculier of westers is. Op te merken valt dat indien de politiek correcte opinie dat er niet één sharia bestaat, maar er een grote verscheidenheid aan opvattingen zou bestaan over de inhoud van die sharia²², juist zou zijn, dit de zaak alleen maar erger maakt: het beginsel “*nullum crimen, nulla poena sine lege*” houdt immers juist in dat strafbaarheid een duidelijke rechtsregel vereist, waardoor de rechtsonderhorige met voldoende zekerheid kan weten welke gedraging precies strafbaar is met welke straf. Daaraan voldoet art. 19 dus manifest niet.

Of nog, art. 22 legitimeert net als de UIDHC het propageren van de sharia op alle vlakken (lid 2), terwijl er geen vrijheid bestaat om meningen te uiten die met de sharia strijdig zijn (lid 1); er bestaat volgens deze Verklaring dus geen vrijheid om te ijveren tegen de barbaarse “koranische straffen” voor bepaalde misdrijven²³, inbegrepen de door de sharia voorgeschreven doodstraf voor bepaalde vormen geloofsafval, godslastering en *zinâ* (zedenschennis).

(19) De Verklaring van Caïro werd en wordt dan ook evenmin als de UIDHC ernstig genomen als het om mensenrechten gaat²⁴; men moet al stekeblind of te kwader trouw zijn om daarin enig engagement van de desbetreffende landen ten gunste van de fundamentele rechten en vrijheden van de mens te zien. Wel tonen die teksten aan dat men in islamitische kringen politiek de behoefte voelde om het eigen blazoën in die materie op te poetsen. Meer nog, men zag in dat de retoriek van de mensenrechten zo sterk is dat het noodzakelijk was om er een eigen definitie van te geven die praktijken moet legitimeren die precies radicaal afwijken van de *mainstream* opvatting over mensenrechten. Het fundamenteel misleidend karakter van de UIDHC en de leegheid inzake effectieve mensenrechten in de Verklaring van Caïro hebben in de rest van de wereld evenwel toch minstens ten dele een omgekeerd effect gehad. Wellicht heeft dat er mede toe geleid dat in de schoot van de Arabische Liga een

²² Wetenschappelijk correct is te stellen dat slechts een beperkt aantal rechtsscholen elkaar als islamitisch erkennen (vier soennitische en vier sjiitische, zoals te vinden in boven genoemde ‘Boodschap van Amman’ van 13 juli 2005) alsook dat de verschillen in rechtsregels tussen die scholen over het algemeen vrij beperkt zijn, al kan meer bepaald het verschil inzake procedure- en bewijsregels in de praktijk wel tot duidelijk verschillende toepassingen leiden in sommige gevallen. Zo moeten in bepaalde rechtsscholen de ongeoorloofde seksuele betrekkingen, bij gebreke van bekentenis, door vier vrome moslimmannen als getuigen bevestigd worden vooraleer men tot steniging kan overgaan.

²³ Deze ‘koranische’ straffen worden *hadd* of *hudud* genoemd. Het gaat in wezen om zeven strafbepalingen:

- bestraffing van alcoholgebruik (*‘shurb al-khamr’*): 80 zweepslagen;
- bestraffing van ongeoorloofde seksuele betrekkingen (*‘zinâ’*): steniging in geval van overspel (enkel toepasselijk op moslims) of homoseksuele ontucht (toepasselijk ook op niet-moslims), 100 zweepslagen voor andere vormen van ontucht;
- bestraffing van diefstal (*‘sariqa’*): afhakken van de hand;
- bestraffing van gewapende overval (*‘baghi’* of *‘qat’ al-tariq’*): onthoofding indien het gaat om een moord of een staatsgreep, zoniet afhakking van een hand en een voet;
- bestraffing van afvalligheid (*‘ridda’*): de doodstraf voor mannen, permanente opsluiting voor vrouwen, en in alle gevallen minstens de burgerlijke dood (rechtsonbekwaamheid in familie- en eigendomsrecht);
- bestraffing van godslastering (*‘tajdif’*), omvattende ook belediging van profeten of van engelen: eveneens de doodstraf;
- bestraffing van lasterlijke aantijgingen van onkuisheid (*‘qadhf’*): 80 zweepslagen.

²⁴ Zie bijv. de striemende kritiek van de *International Commission of Jurists* (ICJ) bij de VN Commissie Mensenrechten in 1992; i.a. ook de bespreking door E. Brems (2001), *Human rights: universality and diversity*, p. 259 v.

nieuw initiatief werd genomen, het eerste dat tot op zekere hoogte ernstig kan worden genomen.

5. Het Arabisch Handvest Mensenrechten

(20) Naast de VN-Conventies zoals die inzake Burgerlijke en Politieke rechten (BuPo-verdrag) waren immers in andere delen van de wereld intussen ook zogenaamde ‘regionale’ instrumenten inzake mensenrechten tot stand gekomen met daadwerkelijke rechtskracht, met zogenaamde rechtstreekse werking in de interne rechtsorde van de deelnemende landen en met daadwerkelijke sanctiemechanismen. We denken dan vooral aan de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens (1950) en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg (niet te verwarren met het Hof van Justitie van de Europese Unie in Luxemburg) dat op de naleving daarvan toeziet, aan de Amerikaanse Conventie Mensenrechten in de schoot van de OAS (1969) en het Inter-Amerikaanse Hof voor Mensenrechten in San José (werkzaam sinds 1979), en aan het Afrikaans Handvest Mensen- en Volksrechten (in werking sinds 1986) en het Afrikaans Hof Mensenrechten (in werking sinds 2005). In Zuidoost-Azië is men nog niet zover en staat een dergelijk mechanisme nog in de steigers van de ASEAN (die ook drie landen met een grote meerderheid moslims omvat, namelijk Indonesië - het grootste moslimland - Maleisië en Brunei).

(21) In deze context achtte de Arabische Liga²⁵ het nodig om een eigen Arabisch Handvest Mensenrechten op te stellen dat wel de vorm zou aannemen van een internationaal verdrag, en dus open stond voor ratificatie door de staten die lid zijn van de Liga. Een dergelijk Handvest werd n.a.v. het 50-jarig bestaan van de Liga aangenomen op een conferentie van die Liga op 15 september 1994 door alle 22 lidstaten.²⁶ Zij dateert wellicht niet toevallig van kort na de Wereldconferentie mensenrechten in Wenen juni 1993²⁷, waar de meeste islamitische landen met de billen bloot stonden. Qua stijl en inhoud kwam dit document al een heel stuk dichterbij de buurt van internationale standaards: het gaat al veel meer om een catalogoog van rechten en vrijheden, de excepties op deze rechten zijn beter omschreven, en er is geen algemene onderwerping van de rechten aan de sharia (die echter wel een rol blijft spelen in het Handvest). Ook werd voorzien in de oprichting van een Comité voor Mensenrechten van 7 leden aan wie de landen zouden rapporteren over de voortgang in de verwezenlijking van die rechten en die aanbevelingen kan doen; in een sanctiemechanisme was echter niét voorzien, evenmin als een internationaal gerechtshof dat zich zou kunnen uitspreken over schendingen, en zelfs geen mogelijkheid van klachten door andere staten bij het Comité, laat staan van individuen.

(22) Blijkbaar was en is dit evenwel een brug te ver voor de Arabische landen, want het handvest werd door geen enkel land geratificeerd. Toen dit na 10 jaar nog steeds niet was gebeurd, zodat het begon op te vallen (intussen was er 11 september 2001 geweest), werd een nieuwe, op meerdere punten duidelijk afgezwakte en op andere versterkte versie van dit

²⁵ De Arabische Liga groepeerde zoals de naam het zegt in beginsel de Arabische landen, inbegrepen diegene waar Arabieren de macht uitoefenen over andere bevolkingsgroepen, zoals Algerije of Mauretanië. Ook Somalië is lid, hoewel dat moeilijk een Arabisch land kan worden genoemd. Andere niet-Arabische islamlanden zoals Iran, Pakistan of Indonesië, maken er geen deel van uit (wel van de ruimere OIC).

²⁶ Tekst in het Engels op <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b38540.html>.

²⁷ Zie het daar aangenomen actieprogramma op [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.conf.157.23.en](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.conf.157.23.en).

Handvest gemaakt in 2004²⁸, ditmaal met meer succes, want dit Handvest is in 2008 in werking getreden en zou intussen door 10 landen geratificeerd zijn²⁹.

Egypte ontbreekt daarbij wel, evenals natuurlijk alle niet-Arabische landen waaronder Iran of Pakistan, waar de toestand op het terrein veelal nog erger is dan in de meeste Arabische landen.

(23) Ondanks de grote verschillen met de Verklaring van Caïro is ook dit Handvest internationaal duidelijk het voorwerp van kritiek. Ik geef een opsomming van de belangrijkste gebreken, niet in volgorde van belangrijkheid, maar in een volgorde die veeleer bepaald is door de structuur van de tekst zelf.

(24) In de preambule vinden we een eerste dubbelzinnigheid, doordat enerzijds de beginselen van de UVRM en het BuPo-Verdrag ‘herbevestigd’ worden, maar anderzijds verwezen wordt naar de daarmee massaal in strijd zijnde Verklaring van Caïro.

(25) In art. 2 vinden we naast het recht op zelfbeschikking van de volkeren de obligate veroordeling van het zionisme, die precies de ontkenning impliceert van het recht op zelfbeschikking van het Joodse volk.

(26) De gelijkheid van man en vrouw in waardigheid en rechten wordt in art. 3 ingeperkt door de zogenaamde ‘positieve discriminatie’ van vrouwen volgens de islamitische sharia of volgens welkdanige andere toepasselijke wet. Nu behoor ik niet tot diegenen die, gevraagd naar het wezen van de ‘westerse waarden’, niet verder geraken dan de opsomming ‘tolerantie, scheiding van kerk en staat en gelijkheid van man en vrouw’³⁰ en beschouw ik het niet als een eis van mensenrechten dat er in een rechtsstelsel geen enkel onderscheid tussen man en vrouw bestaat (wel dat elk onderscheid moet worden gerechtvaardigd). Meer nog, ik vind het perfect legitiem om te stellen zoals in art. 33 van het hier besproken Handvest dat de familie de natuurlijke en fundamentele kerngroep is van de samenleving en dat de overheid de familie moet beschermen. Er is verder ook helemaal geen grond om aan te nemen dat de eenzijdig ‘liberale’ opvattingen inzake familierecht die in het Westen sinds kort opgeld maken ‘universele mensenrechten’ vormen, integendeel. Maar er is toch nog een hele kloof tussen dergelijke legitieme kritiek en stellen dat de sharia een positieve discriminatie van de vrouw

²⁸ De tekst werd in 2007 wel opgenomen in de verzameling van het Hoog Commissariaat van de VN voor Vluchtelingen: *Collection of International Instruments and Legal Texts Concerning Refugees and Others of Concern to UNHCR: Regional instruments: Africa, Middle East, Asia, Americas*, United Nations Publications, 2007, p. 1150 v. Het Arabisch origineel staat onder meer op de website van de Universiteit van Minnesota: <http://www1.umn.edu/humanrts/Arab/a003-2.html>. De tekst is door een reeks auteurs kritisch besproken; zie onder meer International Commission of Jurists (2004), ‘Commentaires de la Commission internationale de juristes, Réunion complémentaire à la deuxième session extraordinaire de la Commission arabe permanente des droits de l’homme consacrée à l’actualisation de la Charte arabe des droits de l’homme’, http://www.aidh.org/Biblio/Txt_Arabe/Images/Comment-Charte-arabe.pdf; Hafidha Chekir (2005), ‘La modernisation de la Charte arabe des droits de l’homme’, 1. *Jura Gentium* 2005, 1; Mervat Rishmawi (2005), ‘The Revised Arab Charter on Human Rights: A Step Forward?’, 5. *Human Rights Law Review* 2005, 361 v.

²⁹ Jordanië, Bahrein, Algerije, Syrië, Palestina, Libië, Qatar, Saoedi-Arabië, Jemen en de Verenigde Arabische Emiraten.

³⁰ Zie bijv. het door de Belgische regering-Verhofstadt op 8 juli 2005 goedgekeurde zogenaamd ‘Handvest voor het Staatsburgerschap’ (*‘Burger zijn in België’*, http://www.diversiteit.be/diversiteit/files/File//centrum/2005/Eindverslag_Commissie_voor_interculturele_dialoog.pdf, p. 95, in het bijzonder punt 4.), dat de waarden wilde opsommen die nieuwkomers moeten aanvaarden om zich als burger te integreren in onze samenleving, en inhoudelijk nauwelijks verder kwam dan het opleggen van een akte van geloof in absolute gelijkheid van man en vrouw, en in het recht op abortus, euthanasie en homohuwelijk.

inhoudt - als men weet hoezeer deze vrouwen minder rechten toekent en de vrijheden van vrouwen inperkt zagezegd om hen te beschermen.

(27) De bescherming van het leven is slechts een bescherming tegen 'arbitraire' beroving ervan. De doodstraf wordt niet veroordeeld, zelfs niet voor minderjarigen - al wordt wel bepaald dat zwangere vrouwen niet mogen worden geëxecuteerd zolang het kind ongeboren is of geen 2 jaar oud... Nu weet ik wel dat de doodstraf ook in de VS bestaat, maar de procedurele waarborgen zijn daar toch een stuk steviger, en in de Europese landen is de doodstraf intussen door een Protocol bij het EVRM verboden.

(28) Bij een hele reeks rechten en vrijheden is de beperkingsmogelijkheid of exceptie veel te ruim of minstens te vaag geformuleerd, en ontbreken met name de vereisten van noodzakelijkheid in een democratische samenleving voor strikt omschreven doeleinden en proportionaliteit van de beperking (zijnde de klassieke vereisten die aan beperkingen worden gesteld in andere mensenrechteninstrumenten, in het bijzonder in het EVRM). Dit geldt bijv. voor het verbod op vrijheidsberoving (art. 14 lid 2, er wordt enkel vereist dat het gebeurt krachtens de wet), het recht op privacy (art. 21 lid 1, het wordt enkel beschermd tegen arbitraire en onwettige inmenging), de vrijheid van beweging en verblijf (art. 26 lid 1 en 27, die bestaat enkel volgens de geldende wet - die bijv. niet-moslims de toegang tot Mekka en omgeving verbiedt), de bescherming van het eigendomsrecht tegen onteigening (art. 31) en zelfs voor de vrijheid van meningsuiting, die er in art. 30 lid 1 wel erg zwak uitkomt.

Ook de rechten van minderheden gelden slechts zoals ze bepaald worden door de wet (art. 25).

(29) Een reeks rechten gelden enkel voor de eigen burgers (die de nationaliteit bezitten dus); dat is niet noodzakelijk illegitiem: men moet kijken over welke rechten het gaat en ook nagaan welke vereisten gesteld worden voor nationaliteit in de Arabische landen. Die laatste zijn immers in vele gevallen duidelijk discriminerend. In casu is de lijst van rechten die aan de eigen staatsburgers kunnen worden voorbehouden wel erg ruim, en omvat deze naast politieke rechten in enge zin (art. 24 lid 2 tot 3: participatie, kiesrecht en verkiesbaarheid, openbaar ambt) en rechten op sociale zekerheid (art. 36 - in België wordt men gecriminaliseerd als men verkondigt deze rechten te willen voorbehouden voor EU-burgers alleen !!) met name ook de vrijheid van vereniging (art. 24, 5), de vrijheid van vergadering (art. 24, 6), de vrijheid om aan politiek te doen (art. 24, 1), de vrijheid van arbeid (art. 34) en het recht op ontwikkeling (art. 37).

(30) Wat de vrijheid van godsdienst betreft in art. 30 valt vooreerst op dat er geen spoor te bekennen valt van de vrijheid om van godsdienst te veranderen. Enkel de vrijheid om zijn bestaande religie te manifesteren en de eredienst te vervullen geniet onder deze bepaling een normale bescherming (art. 24, lid 2, enkel de beperkingen die noodzakelijk zijn in een tolerante samenleving voor bepaalde wettige doelen). Voor het overige kan de godsdienstvrijheid aan elke beperking onderworpen zolang die 'bij wet' gebeurt (door een rechtsregel) (art. 24 lid 1). De apostasiewetten blijven dus onaangeroerd.

(31) Wat de vrijheid van meningsuiting betreft valt op dat niet alleen de inperkingsmogelijkheid ervan zeer ruim is (alle beperkingen die vereist worden door de rechten of reputatie van anderen, de nationale veiligheid, de openbare orde, de openbare gezondheid of de goede zeden), maar dat deze vrijheid door de tekst van het Handvest zelf zeer ernstig wordt ingeperkt in art. 32 lid 2: de vrijheid van meningsuiting mag slechts uitgeoefend worden in overeenstemming met de "fundamentele waarden van de samenleving" - wat in de betrokken landen alvast uitgelegd wordt als "islamitische waarden", aangezien

enkel de islam de natuur van de mens en de samenleving correct heeft begrepen en de anderen zich nog in een toestand van *jahilija* (onwetendheid) bevinden. Wat dat concreet betekent kon men bijvoorbeeld merken toen op 16 juni 2008 David Littman verhinderd werd te spreken op een vergadering van de VN Raad voor Mensenrechten (de opvolger van het VN Comité mensenrechten)³¹. Ook bevat de tekst geen spoor van een censuurverbod of van de andere typische waarborgen die we bijv. in de Belgische Grondwet vinden (immunititeit van drukkers en verspreiders indien de auteur bekend is, recht op een jury, enz.)

(32) Het recht om te huwen wordt in art. 33 weliswaar gekoppeld aan de vereiste van een volledige en vrije instemming van beide partners - al een flinke vooruitgang vergeleken met de realiteit op het terrein - maar verder ook onderworpen aan de vereisten van de geldende wetten. Aldus blijft in vele landen de regel intact dat een moslimvrouw enkel met een moslimman mag huwen (terwijl het verbod niet in andere richting geldt: het gaat immers om een verbod van onderworpenheid van een moslim aan een niet-moslim, en gezien de onderworpenheid van de vrouw aan de man). Voor de rechten en plichten van man en vrouw wordt evenzeer gewoon naar het geldende recht verwezen, dus ook naar de reeds genoemde zogenaamde positieve discriminatie van de vrouw door de sharia.

(33) Bepaalde vrijheden die bijv. in de Belgische Grondwet worden gewaarborgd, ontbreken - zo bijvoorbeeld de vrijheid van onderwijs (waar art. 41 wel een recht op onderwijs en alfabetisering erkent, zij het enkel voor de eigen burgers), de taalvrijheid, e.d.

(34) Art. 43 bepaalt dat het Handvest niet zo mag worden uitgelegd dat het rechten en vrijheden inperkt die voortvloeien uit het interne recht of uit internationale instrumenten die door de lidstaat zijn aangenomen of geratificeerd. Op het eerste gezicht lijkt dit een goede en normale bepaling, vergelijkbaar met bijv. art. 53 van het EVRM (maximalisatieprincipe). Evenwel suggereren dergelijke bepalingen ten onrechte dat er geen probleem is wanneer men de voorrang geeft aan de “hoogste bescherming” van de mensenrechten. Immers, er zijn intussen naast de klassieke vrijheidsrechten (die slechts in beperkte mate met elkaar botsen) zoveel mensenrechten geformuleerd in allerlei grondwetten en internationale instrumenten, dat die rechten steeds vaker met elkaar in conflict komen, en dat een hogere bescherming van het ene recht een inperking van andere rechten inhoudt. Als men bijvoorbeeld het “recht” toekent aan eenieder - maar in wezen aan moslims - om niet in zijn of haar religieuze gevoelens te worden gekrenkt en geen “belediging” van zijn of haar profeten te zien plaatsvinden, dan is dat natuurlijk een vrijbrief om onder het mom van maximalisatie andere rechten, zoals de vrijheid van meningsuiting, in te perken. Dat dit kan worden verwacht, blijkt uit de niet aflatende kruistocht van de islamitische landen in alle internationale fora om zogenaamde islamofobie te criminaliseren.

(35) Uit art. 44 volgt dat het Handvest geen “rechtstreekse werking” heeft in het recht van de lidstaten, en burgers of andere personen dus het handvest níet kunnen inroepen voor de rechtbanken (het Handvest is niet “*self-executing*”). De staten die het Handvest hebben geratificeerd engageren zich enkel maar om “de nodige maatregelen” te nemen om aan de genoemde rechten effect te geven. In nagenoeg alle Europese landen daarentegen, wordt aanvaard dat de bepalingen van het EVRM en het BuPo-Verdrag (op enkele uitzonderingen na) kunnen worden ingeroepen voor de nationale rechtbanken; in het Verenigd Koninkrijk

³¹ ‘Discussion of religious questions now banned at UN Human Rights Council’, 23 juni 2008. URL: <http://www.iheu.org/node/3193>; Center for Inquiry, ‘Islam & human rights. Defending Universality at the United Nations’. URL: http://www.centerforinquiry.net/uploads/attachments/ISLAM_AND_HUMAN_RIGHTS.pdf, p. 7.

werd dat niet aanvaard en heeft men de tekst van het EVRM daarom vrijwel letterlijk en integraal in een nationale wet overgenomen (de *Human Rights Act* 1998).

(36) Bovendien is er ook in geen enkel ander sanctiemechanisme voorzien jegens staten die hun engagement niet nakomen. Zoals boven besproken in verband met het Handvest van 1994, is er enkel de oprichting van een Comité voor Mensenrechten van zeven leden waaraan de landen moeten rapporteren over de voortgang in de verwezenlijking van die rechten. Dat Comité kan aanbevelingen doen. Maar er is géén mogelijkheid om tegen een staat die zijn engagement niet nakomt en de opgesomde de rechten schendt een klacht in te dienen, niet voor een individuele persoon, maar ook niet voor een andere lidstaat.

Nog veel minder is er een internationaal gerechtshof dat zich zou kunnen uitspreken over schendingen. In dat opzicht is het handvest volledig tandoos.

6. Besluit

(37) In het besef dat er geen sancties zijn, en gezien de talloze andere ernstige tekortkomingen, kan men de vraag stellen hoe men de aanname en ratificatie van een dergelijk tandoos instrument kan waarderen. Enerzijds is er veel negatiefs te zeggen natuurlijk: het Handvest blijft op dit ogenblik een vorm van *window dressing* of van huichelarij. Anderzijds wil ik herinneren aan de maxime van la Rochefoucauld dat “*L'hypocrisie est un hommage que le vice rend à la vertu*” (*Maximes*, 218). Het feit alleen dat deze tien landen zich genoodzaakt voelden een dergelijk Handvest aan te nemen, zelfs als ze niet de intentie hebben het toe te passen, toont de kracht aan van de ‘westerse’ ideeën die erin werden overgenomen. Tegelijk stellen ze zich daarmee juist bloot aan een bijkomende mogelijkheid van kritiek wanneer er geen werk wordt gemaakt van de naleving. En als men heel optimistisch is, kan men hierin zelfs een stap zien naar het terzijdeschuiven van de talloze regels en doctrines uit de sharia die strijdig zijn met de fundamentele rechten en vrijheden. Uit de grote verschillen tussen de Verklaring van Caïro en het Handvest, uit het feit dat het Handvest geen loutere *taklid* is³², zou men kunnen afleiden dat behalve in Turkije³³ ook in deze³⁴ Arabische landen de *Bab-el-Idjtihad*, de poort van de persoonlijke interpretatie of het zelfstandig denken, terug geopend is³⁵. Het kan een stap zijn om de mensen in die landen te bevrijden van hun juk. Wanneer het onze bedoeling is, niet enkel om onszelf te vrijwaren van de sharia en de islamisering, maar ook om de mensen in die landen daarvan te bevrijden, dan moet een dergelijke stap, hoe klein die ook maar zou zijn, worden toegejuicht, evenwel zonder onze ogen te sluiten voor de steeds voortdurende pogingen om onze vrijheden verder in te perken onder het mom van andere grote woorden zoals “gelijke behandeling van andere religies” en “respect voor religies”³⁶.

³² D.i. een denken begrensd tot de sharia-interpretaties van de gezaghebbende schriftgeleerden van voor en in de 10^e eeuw (n.C.) alleen, de zgn. *Musannaf*.

³³ Doorgaans beschouwt men de redactie van de *Medjelleh* (eerste Turkse codificatie) in 1869 en volgende jaren onder de Ottomaanse sultan Abdülaziz I (in voortzetting van de in 1839 begonnen politiek van *Tanzimat* of Hervorming van zijn vader en oudere broer) als een eerste heropening van deze poort, behalve dan in het familie- en erfrecht; in dat laatste domein gebeurde dat pas voor het eerst in 1917. Deze codificatie gold ook in Syrië, Irak, Libanon en Palestina.

³⁴ In Egypte kan men vanaf de jaren 1870 een vergelijkbare ontwikkeling zien als in Turkije, al is er in Egypte een zekere herislamisering in de jongste decennia.

³⁵ In de Boodschap van Amman daarentegen werd het principe van de *taklid* in zekere zin herbevestigd ...

³⁶ Een overzicht van deze pogingen tot halfweg 2008 kan men vinden in het rapport van het Center for Inquiry, ‘Islam & human rights. Defending Universality at the United Nations’, URL: http://www.centerforinquiry.net/uploads/attachments/ISLAM_AND_HUMAN_RIGHTS.pdf.

(38) Bovendien mogen we onze ogen ook niet sluiten voor de gevaren van een bepaald gebruik van het mensenrechtendiscours zelf: hoe meer we de beslissing over wat een mensenrecht is en wat niet overlaten aan internationale en niet democratisch gelegitimeerde organen in plaats van aan democratische gelegitimeerde nationale instellingen of aan de wil van het volk zelf³⁷, hoe meer we uiteindelijk terugvallen in een eigen vorm van *Dawla al-Faqih*, een eigen vorm van heerschappij van de schriftgeleerde in plaats van een seculiere democratie. De analyse van het islamitisch discours toont ons niet zozeer de gevaren aan van het cultuurrelativisme (die zijn er ook) als die van een bepaalde vorm van universalisme. Deze paradox noopt ons ertoe om mensenrechten zeker niet los te koppelen van politieke democratisering.

MATTHIAS E. STORME is Dr. in de rechten (KU Leuven 1989) en Master in de wijsbegeerte (M.A. Yale 1982) en studeerde ook aan de Università di Bologna en het Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht te Hamburg. Hij is buitengewoon hoogleraar aan de rechtsfaculteiten van de KU Leuven en de UA, advocaat aan de balie te Brussel, en gasthoogleraar aan de U. Tilburg en aan de CELS in Peking. Hij doceert of doceerde onder meer Belgisch Europees en vergelijkend privaatrecht (vnl. zaken- en contractenrecht) en procesrecht, rechtsvergelijking, internationaal handelsrecht, vergelijkende levensbeschouwing, rechtstheorie en Europees Unierecht en publiceert regelmatig op die gebieden alsook op het gebied van grondwettelijk recht, de rechtsgeschiedenis en de politieke filosofie.

³⁷ Ik verwijs bijv. naar de reacties op de goedkeuring bij volksstemming in Zwitserland van het zgn. minarettenverbod.